

1. FINANČNÍ INSTITUCE

Vymezení pojmu finanční instituce je pro předkládanou publikaci stěžejní. Hned na úvod je důležité poznamenat, že jeho **definice však zatím neexistuje**, dokonce nemá v ekonomice ani jasné ohraničení. Jak již bylo výše uvedeno, finanční instituce jsou dalším ze základních stavebních prvků finančního systému. Jsou jedním ze subjektů a uživatelů finančního systému a tvoří v jeho rámci podskupinu tzv. finančních zprostředkovatelů. Finanční zprostředkování lze definovat jako **činnost, při které institucionální jednotka pořizuje finanční aktiva a zároveň přijímá závazky na svůj vlastní účet tím, že se na trhu zapojuje do finančních transakcí**. Do skupiny finančních zprostředkovatelů pak můžeme v návaznosti na předcházející definici zařadit:

- finanční instituce činné na základě licence orgánu dohledu,
- finanční instituce činné na základě jiné formy povolení,
- ostatní finanční instituce.

Předkládaná publikace se zaměří na **licencované finanční instituce**, které jsou (jak už název napovídá) licencované a státem regulované podnikatelské společnosti, které mají právní subjektivitu, nabízejí finanční produkty a poskytují finanční služby v souladu s udělenou licencí.⁵³ Kurka rovněž uvádí, že pojmovým znakem **subjektu finančního trhu** je „licence nebo povolení k činnosti“.⁵⁴

Předně lze finanční instituce vymezit za pomoci definování jejich činnosti. **Finanční instituce nabízejí široké spektrum finančních služeb**, které lze při určitém zjednodušení rozdělit do čtyř skupin na:

1. transakční služby, kterými rozumíme vytváření finančních dokumentů a zajištění jejich pohybu za účelem realizace běžného platebního a zúčtovacího styku,
2. zprostředkovatelské služby, které umožňují pohyb financí od spořicíh subjektů (převážně domácností) k subjektům investujícím (převážně podnikatelům),
3. pojišťovací služby, jejichž hlavní aktivitou je pojistná ochrana klientů,
4. služby spojené s obchodováním s cennými papíry a investicemi do cenných papírů.⁵⁵

Základní klasifikací finančních institucí, kterou lze najít ve všech odborných ekonomických statích,⁵⁶ je **klasifikace finanční instituce na depozitní a nedepozitní**.

⁵³ REJNUŠ, Oldřich. *Finanční trhy*. 4. vydání. Ostrava: Key Publishing, 2014, s. 74.

⁵⁴ KURKA, René. *Dohled ČNB nad subjekty finančního trhu, režim subjektů finančního trhu po zániku jejich povolení k činnosti*. Seminář, 24. února 2016, Praha.

⁵⁵ POLOUČEK Stanislav. *Bankovníctví*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006, s. 1-4.

⁵⁶ Tamtéž, s. 5. POLOUČEK, Stanislav. *Peníze, banky, finanční trhy*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 272.

Rozlišujícím kritériem je skutečnost, zda mají k přijímání depozit licenci a nabízejí klientům možnost uložit prostředky ve formě depozit na požádání, účtů se smluvním příkazem na čerpání, účtů úspor, depozit peněžního trhu a v jiných formách depozit, nebo jim naopak takovou možnost nedávají. Depozitní instituce takto získané zdroje většinou nabízejí klientům ve formě úvěrů.⁵⁷

Finanční instituce lze rovněž členit podle své **obsahové náplně činností**, jimiž jednotlivé druhy finančních institucí naplňují funkce finančního systému:⁵⁸

1. Finanční instituce nabízející investiční produkty a služby. Činnost těchto institucí umožňuje finančnímu systému zejména plnit funkci depozitní a kreditní, tedy přeměňovat finanční prostředky potenciálních investorů na finanční investiční instrumenty a rovněž přeměňovat finanční kapitál zpět na finanční prostředky. Patří sem tedy zejména obchodníci s cennými papíry.
2. Finanční instituce nabízející neinvestiční produkty a služby. Uvedené finanční instituce umožňují, aby finanční systém plnil své další funkce, jako je například funkce ochrany proti riziku či platební funkce. Do této kategorie lze zařadit zejména pojišťovny a banky.
3. Ostatní licencované instituce finančního systému. Jedná se o kategorii, kterou lze označit za zbytkovou.

Finanční institucí se ve smyslu § 2 písm. k) IZ rozumí banka, spořitelna a úvěrní družstvo, obchodník s cennými papíry, který je investičním podnikem podle článku 4 odstavce 1 bodu 2 nařízení CRR a o změně nařízení (EU) č. 648/2012 (dále také jako „obchodník s cennými papíry“), pojišťovna a zajišťovna a za dále stanovených podmínek tohoto zákona i některé další osoby.

Členění finančních institucí do různých kategorií je z hlediska praxe bezvýznamné z jednoho prostého důvodu. Většina finančních institucí má větší počet licencí, což jim umožňuje vykonávat rozličné činnosti na finančním trhu. Vedle toho tvoří finanční instituce finanční skupiny, které provádějí jak bankovní činnosti, tak činnosti obchodníků s cennými papíry aj.⁵⁹

Předkládaná publikace se zaměří pouze na finanční instituce, které podléhají dohledu České národní banky (dále také jako „ČNB“). Současně se tato publikace v kontextu svého tématu zaměří pouze na banky.

⁵⁷ POLOUČEK, Stanislav. *Bankovníctví*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2006, s. 5.

⁵⁸ REJNUŠ, Oldřich. *Finanční trhy*. 4. vydání. Ostrava: Key Publishing, 2014, s. 74-75.

⁵⁹ V České republice je pravidlem, že je na banku napojena hypoteční banka, stavební spořitelna, investiční společnost, penzijní společnost, leasingová společnost, komerční pojišťovna aj.

2. BANKY

V České republice vymezuje postavení bank zákon o bankách. Banky jsou všeobecně považovány za nejvýznamnější podnikatelské subjekty finančního systému, jejichž hlavní činností je obchodování s penězi. Z uvedeného důvodu platí, že žádná banka nemůže na finančním trhu působit jinak než jako součást přísně regulovaného bankovního systému.

Bankovní systém je definován svými subjekty, tj. centrální bankou a všemi obchodními bankami působícími v dané zemi. Obchodní banky jsou specifické v tom, že na základě státem jim udělené bankovní licence mohou provádět bankovní operace a poskytovat bankovní služby.

Vzhledem k tomu, že banka je klíčovým pojmem celé této publikace, bude této finanční instituci věnován velký prostor. Banka bude zkoumána z pohledu jejího založení, vykonávaného dohledu a regulace, přes bankovní krizi a krach až po konečnou likvidaci.

2.1 Definice banky

Legální definici banky nalezneme v zákoně o bankách, který hned v úvodu v § 1 odst. 1 stanoví, že **banka** je akciová společnost se sídlem v České republice, která přijímá vklady od veřejnosti, poskytuje úvěry a má k výkonu těchto činností bankovní licenci udělenou ČNB. Zákon o bankách definuje banku rovněž pomocí označení „banka“, neboť v § 3 odst. 1 stanoví, že takové označení či jeho překlady nebo slova od něj odvozená smí v obchodní firmě užívat pouze právnická osoba, které byla udělena bankovní licence, není-li zřejmé, že se taková osoba nezabývá bankovními činnostmi spočívajícími v přijímání vkladů od veřejnosti a poskytování úvěrů. Shodná úprava se uplatní i na slovo „spořitelna“.

V odborné literatuře nalezneme definice banky jako: „Podnikatelský subjekt, jehož nejdůležitější náplní je přijímat vklady od právnických nebo fyzických osob a poskytovat úvěry na vlastní účet.“⁶⁰ Jurošková definuje banku jako „Finančního zprostředkovatele, jehož hlavní činností je přijímání vkladů od veřejnosti a poskytování úvěrů. Subjekt musí vykonávat obě výše uvedené činnosti současně, půjčovat si peníze od veřejnosti, aby je dále půjčil.“⁶¹ A v neposlední řadě autor uvádí definici

⁶⁰ BLAŽEK, Jiří, UKLEIN, Jiří. *Bankovníctví*. 1. vydání. Brno: Doplněk, 1997, s. 44.

⁶¹ JUROŠKOVÁ, Lenka. *Bankovní regulace a dohled*. 1. vydání. Praha: Auditorium, 2012, s. 15.

od Mejistřika, který pod pojmem banky spatřuje:⁶² „Finanční instituce či depozitní instituce soustředující dočasně volně peněžní prostředky a poskytující je formou půjček nejrůznějším subjektům, nabízející také řadu dalších služeb, zejména platební styk.“

Učiníme-li rozbor shora uvedených definic banky, dospějeme k závěru, že právní teoretici se shodují na ekonomických rysech banky a zákonodárce k tomu pak přidává své požadavky na právní formu podnikatelského subjektu a povolení státu k provozu bankovní činnosti ve formě udělení licence. Definici banky v zákoně o bankách je nutné považovat za definici formální, kterou lze lapidárně vyjádřit tak, že **bankou je osoba, která má bankovní licenci k i) přijímání vkladů od veřejnosti a ii) poskytování úvěrů.**

Definice banky se v českém právním prostředí liší svým pojetím např. od **pojetí banky podle anglického právního řádu**, který banku vůbec nedefinuje a otázku posouzení její povahy ponechává na soudu (opírajícím se o bohatou judikaturu), přihlížejícím k faktickému postavení dané osoby a povaze její činnosti.

Rovněž v německém zákoně o finančních institucích jsou banky úvěrovými institucemi, které podnikatelským způsobem uzavírají bankovní obchody, přičemž požadavek na získání oprávnění (licence/povolení) k této činnosti není součástí definice banky.⁶³

2.2 Univerzální a specializované banky

Vedle vymezení banky pomocí definice je rovněž významné uvést **druhy bank**, a to z jednoho podstatného důvodu. Velmi často se diskutuje, nakolik přispěl ke vzniku problémů v bankovním sektoru univerzální charakter bank. Podle zaměření činnosti lze přitom rozlišit **dva základní druhy obchodních bank**:⁶⁴

1. **Univerzální banky**, které nabízejí široký sortiment produktů a služeb, a to jak komerčního, tak investičního bankovníctví.⁶⁵
2. **Specializované banky**, které se oproti univerzálním bankám specializují na určité specializované bankovní činnosti, a to buď z vlastní vůle, nebo protože jim to ukládá zákon.

Zastánci specializovaného bankovníctví svůj postoj opírají o argument, že tradiční bankovní činnost spočívající ve shromažďování vkladů a poskytování úvěrů měla být důsledně oddělena od investiční činnosti, protože v souvislosti s investiční činností (např. při obchodování s cennými papíry) hrozí vyšší míra rizika, která je navíc obtížně monitorovatelná.

⁶² MEJSTŘÍK, Michal, PEČENÁ, Magda, TEPLÝ, Petr. *Základní principy bankovníctví*. 1. vydání. Praha: Karolinum, 2008, s. 56.

⁶³ PIHERA, Vlastimil, SMUTNÝ, Aleš, SÝKORA, Pavel. *Zákon o bankách – komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 5.

⁶⁴ ŠEVČÍK, Aleš. *Bankovníctví I*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita Brno, 2002, s. 18.

⁶⁵ Např. Komerční banka, Československá obchodní banka, Česká spořitelna a další.

Naproti tomu stojí zastánci univerzálního bankovníctví, kteří tvrdí, že široké spektrum činností, které naopak s tradiční bankovní činností nesouvisí (jako např. služba investičního bankovníctví, investování do cenných papírů a obchodování s nimi⁶⁶) vypomůže bankám s jejich finanční situací, pomůže jim řešit problémy asymetrické informovanosti, přispěje ke slučitelnosti zájmů bank a jejich dlužníků a v neposlední řadě napomůže tlaku na efektivnější fungování nefinančních společností.⁶⁷

V zásadě mohou existovat **dva typy univerzálního bankovníctví**, které se rozlišují podle toho, v jakém rozsahu banky nabývají majetkové podíly na nefinančních podnicích. Například v Německu a Japonsku jsou banky značnými vlastníky nefinančních podniků. Existují však také banky, které poskytují širokou škálu služeb komerčního a investičního bankovníctví, aniž by vlastnily jakékoliv nefinanční podniky. **V České republice se například uplatňuje přísný režim ohledně možnosti banky ovládat jiné obchodní společnosti či na takových společnostech nabývat kvalifikovanou majetkovou účast**, jak je zakotveno v § 17 zák. o bankách.

Zákon o bankách stanoví obecné podmínky nabytí jakékoli účasti na jiné právnické osobě a speciální podmínky omezující nabytí kvalifikované účasti na nefinančních osobách.⁶⁸ Primárním cílem této úpravy je omezit vliv rizik, která plynou z provozování jiných než bankovních podniků, na banku, ale i snaha omezit „prorůstání“ bank a obchodních společností, což v sobě principiálně nese nebezpečí střetu zájmů. V tomto ohledu došlo v roce 2009 k výrazné liberalizaci právní úpravy, která do té doby *en bloc* zakazovala bankám vykonávat jakoukoli kontrolu nad osobou, která by nebyla „bankou podle tohoto zákona, finanční institucí nebo podnikem pomocných bankovních služeb“.⁶⁹

Banky se mohou specializovat podle teritoria, sektorů, klientely a poskytovaných služeb a produktů, přičemž v řadě případů se rozdíl mezi těmito variantami stírají. **Sektorová specializace** se vyskytovala především v centrálně plánovaných ekonomikách. **Teritoriální specializace** se v prostředí tržní ekonomiky vyskytuje ojediněle – tento typ se vyskytoval např. v USA a byl důsledkem tamní právní úpravy, která zakazovala zřizovat pobočky mimo domovský stát, pokud to daný stát výslovně nepovolil.⁷⁰ **Specializace bank podle klientely** se téměř již nevyskytuje – v dávné historii se s tímto typem bank však dalo setkat a byly to banky např. pro obyvatelstvo či zemědělce. Nejvýznamnějším a nejrozšířenějším typem specializace v dnešní době je **specializace podle nabízených služeb a produktů**.

⁶⁶ Mezi netradiční bankovní činnosti dále patří nabývání majetkových účastí v ostatních finančních institucích a nefinančních podnicích.

⁶⁷ JONÁŠ, Jiří. *Bankovní krize a ekonomická transformace*. 1. vydání. Praha: Management press, 1998, s. 81.

⁶⁸ Před novelou provedenou zákonem č. 230/2009 Sb. bylo ovládnutí jiných osob bankou zcela vyloučeno.

⁶⁹ PIHERA, Vlastimil, SMUTNÝ, Aleš, SÝKORA, Pavel. *Zákon o bankách – komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 168.

⁷⁰ Teritoriální specializaci banky lze najít i ve Švýcarsku v podobě kantonálních bank, které poskytují bankovní služby primárně v rámci kantonů.

Ve vyspělých tržních ekonomikách je specializace bank velmi výrazně ovlivněna reakcí na požadavky a poptávku klientů.⁷¹

Mezi specializované bankovníctví patří např.:

- Hypoteční banky – banky, které získávají zdroje emisí hypotečních zástavních listů a poskytováním tzv. hypotečních úvěrů.
- Stavební spořitelny – banky, které mají zákonem⁷² dovoleno poskytovat pouze stavební spoření a s ním související činnosti.
- Investiční banky – banky zaměřené na financování investičních obchodů, jako jsou například obchody s cennými papíry a jejich emise.
- Další méně známé specializované banky jsou např. akceptační banky, clearingové banky, eskontní banky, lombardní banky, žirové banky či elektronické banky.
- Největšími obchodními bankami ve vyspělých zemích jsou univerzální banky. Jejich negativem je bezesporu riziko vytváření oligopolu. Další negativum spočívá v univerzálnosti a poskytování velkého množství rozličných produktů a služeb. V takovém případě se velké banky dostávají do potíží s řízením rizik a vnitřní kontrolou.

Na druhé straně stojí specializované banky, které pro své klienty přináší výhody v podobě kvalitnějších služeb a proklientského přístupu, vzhledem k tomu, že se povětšinou jedná o malé banky. Mezi negativní stránky specializovaných bank lze zařadit jejich menší konkurenceschopnost v procesech internacionalizace světového bankovníctví a z toho důvodu je u nich rovněž vyšší riziko úpadku. Existence a činnost specializovaných bank také zvyšuje nároky na dohled a regulaci bankovního sektoru.

2.3 Specifika bankovního sektoru

Banky vykazují specifické vlastnosti, které je odlišují od ostatních finančních institucí a které s sebou přinášejí vyšší míru rizikovosti vyskytující se při bankovní činnosti. **Je důležité si uvědomit, že banky neobchodují jen s penězi, ale v převážné míře i s riziky.** Banky totiž čelí velkému množství rizik, které mohou spustit systémovou krizi postihující celou ekonomiku.

Mezi nejvýraznější specifika, která odlišují banky od jiných podnikatelských subjektů, které poskytují finanční činnost, patří následující.

Hospodaření banky je financováno v drtivé většině vklady veřejnosti, a to zejména vklady drobných střadatelů a v menší míře vklady kapitálově silnějších podnikatelů. Cca 90 % celkových zdrojů, s nimiž banka hospodáří, jsou představovány cizími penězi. Zde tedy vyvstává riziko, neboť banka využívá cizí zdroje

⁷¹ REVENDA, Zbyněk. *Centrální bankovníctví*. 3. vydání. Praha: Management press, 2011, s. 22.

⁷² Ustanovení § 2 odst. 1 zákona č. 96/1993 Sb., o stavebním spoření a státní podpoře stavebního spoření, stanoví, že „provozovatelem stavebního spoření je stavební spořitelna. Stavební spořitelna je banka, která může vykonávat pouze činnosti, povolené v jí udělené bankovní licenci, kterými jsou stavební spoření a další činnosti podle tohoto zákona“.

i k financování svých podnikatelských aktivit.⁷³ Management aktiv a pasiv musí být takový, aby byl neustále dostatek peněžních prostředků pro výběry, tj. banka musí být stále dostatečně likvidní.

Shora uvedená odlišnost úzce souvisí se specifickou strukturou finančního trhu jako takového, na kterém je velká kumulace cizího kapitálu, a tedy velké riziko bankrotu. Bankrot na finančním trhu by s sebou přinesl řadu závažných sociálních a politických problémů, jako je například nezaměstnanost či inflace. Uvedený problém není předjímán jen v teorii, ale reálně již nastal v eurozóně v Řecku,⁷⁴ Itálii, Španělsku a Portugalsku.

Další specifikum v bankovním sektoru, které lze najít napříč kontinenty, je **oligopolní struktura**. Například na českém trhu mají výrazné dominantní postavení jen čtyři banky, a to Komerční banka, Československá obchodní banka, Česká spořitelna a UniCredit Bank Czech Republic. Oligopol s sebou přináší negativní důsledky pro klienty bank v podobě vysokých bankovních poplatků a nízkých úrokových sazeb. Proti uvedenému se začíná v posledních letech zvedat velká míra nevole na straně klientů bank a na finančním trhu se čím dál více prosazují malé začínající banky,⁷⁵ které klienty nezatěžují tak vysokými bankovními poplatky a které jim nabízejí finanční produkty s vyšší výnosností.

Banky jsou vzájemně propojené prostřednictvím platebního systému, čímž je usnadněn přenos finanční nákazy z jedné banky, která se ocitne v problémech, na druhou a případně na další. S tímto rizikem úzce souvisí riziko tzv. **run na banku**, při kterém vkladatelé ztratí důvěru v banku, protože si myslí, že je nebo brzy se stane insolventní, a začnou hromadně vybírat svoje vklady. O tomto riziku bude pojednáno dále v této publikaci.

Za další výrazné specifikum lze označit přeshraniční transakce, kdy se banky podílejí na transakcích, které jsou zahájeny v jedné jurisdikci, registrovány v druhé a spravovány ve třetí, přičemž transakce může být takto zahájena a dokončena klientem pomocí internetového bankovníctví nebo bankomatu bez zásahu banky.

Vkladatel se oproti bance vždy nachází v **informační asymetrii**, neboť drobný střadatel nedisponuje potřebnými informacemi, které ovlivňují podnikatelské rozhodování. Proto je důležité **ochránit vkladatele**. O informační asymetrii bude pojednáno více dále v této publikaci.

Banky pracují s velkými objemy aktiv, vydávají finanční instrumenty a rovněž s finančními instrumenty obchodují. V prostředí, ve kterém se nachází velké množství peněz, je rovněž velká tendence k podvodům a nelegálním obchodům. Proto je nezbytně nutné tyto podvody a nelegální obchody tlumit.

Významným rysem bankovního systému je rovněž prvek **důvěry v bankovních vztazích**. Banky v současné době vytvářejí pouze částečné rezervy, a proto jsou

⁷³ JUROŠKOVÁ, Lenka. *Bankovní regulace a dohled*. 1. vydání. Praha: Auditorium, 2012, s. 21.

⁷⁴ Řecko se v květnu roku 2010 ocitlo na pokraji bankrotu a muselo požádat ostatní země EU a Mezinárodní měnový fond o pomoc. Nezaměstnanost v Řecku dosahovala cca 25 %.

⁷⁵ Nové banky: Air Bank, Equa bank, Fio banka, mBank nebo Zuno.

velmi náchylné na pokles důvěry ze strany svých klientů. Banky přestaly držet veškeré vklady jako rezervy, protože postupně zjistily, že jen malá část klientů si chce vybrat své uložené peněžní prostředky v jeden čas. Z uvedeného důvodu si banky ponechávají jen určitý malý díl držený v likvidních prostředcích (zejména v penězích) na uspokojení aktuálních potřeb svých klientů. Zbytek peněžních prostředků vytvořených z vkladů klientů dále půjčují a využívají ke svým podnikatelským aktivitám a vydělávají na úrokové marži.

Nadto následkem globalizace a technologického vývoje se peněžní ekonomika dostávala stále více do popředí, až mnohonásobně vytlačila reálnou ekonomiku. Tato tendence se projevuje i ve vývoji v bankovním sektoru. Banky se odklánějí od tradičního modelu a vstupují na peněžní trh, čímž se jim otevírají nové zdroje financování. To s sebou přináší vznik nových produktů a distribučních kanálů. Jedná se především o proces sekularizace⁷⁶ a úvěrové deriváty.⁷⁷

Všechna výše uvedená rizika je nezbytně nutné v co největší možné míře minimalizovat, nebo je mít alespoň pod kontrolou. Proto jsou to právě banky mezi všemi ostatními finančními institucemi, které potřebují **regulaci a dohled**. Regulace a následná kontrola je velmi důležitý nástroj pro eliminaci a prevenci vzniku finančních krizí, udržení měnové stability, zvýšení bezpečnosti a zajištění stability a důvěry ve finanční sektor.

⁷⁶ Jedná se o seskupování podobných aktiv (např. hypotečních půjček) za účelem prodeje třetím stranám.

⁷⁷ Úvěrové deriváty slouží k přesouvání rizika na jiné subjekty. Riziko nesplacení tedy nemusí nést banka, ale jiné subjekty.